

Część I.
Wybrane zagadnienia
rynku usług bankowych

Rozdział 1. Wielopodmiotowość stosunku prawnego z udziałem konsumentów na tle umów kredytu i pożyczki bankowej – zagadnienia wybrane

Krzysztof Górski, sędzia Sądu Apelacyjnego w Szczecinie

I. Zagadnienia wstępne

Przedmiotem analizy w niniejszym rozdziale są następstwa prawne wielopodmiotowego ukształtowania strony zaciągającej kredyt lub pożyczkę bankową, oceniane w kontekście wymagań tworzonych przez standard ochrony konsumenckiej. Chodzi o sytuacje, gdy wszyscy lub niektórzy z zawierających wspólnie umowę kontrahentów przedsiębiorcy prowadzącego działalność bankową posiadają status konsumenta. Rozważać należy w tym kontekście zarówno prawnomaterialne, jak i procesowe następstwa wielopodmiotowego ukształtowania takiego stosunku prawnego. W tych płaszczyznach poddać należy analizie istnienie i zakres zależności sytuacji prawnej poszczególnych dłużników, jeśli chodzi o badanie treści umowy i ich zobowiązań wobec wierzyciela bankowego.

Kwestie te nabierają obecnie istotnego znaczenia praktycznego wobec mnogości spraw sądowych, których źródłem jest spór co do obowiązywania umów kredytu (pożyczki bankowej) denominowanych lub indeksowanych do waluty obcej. Współwystępowanie w ramach jednej umowy kilku osób jako kontrahentów banku (instytucji finansowej) jest często spotykane w praktyce obrotu. Tego rodzaju partycypacja w stosunku umownym po stronie kredytobiorcy (pożyczkobiorcy) może być następstwem różnych okoliczności. Kon-

sumenci mogą współdziałać, zaciągając zobowiązanie kredytowe dla sfinansowania wspólnych potrzeb (np. nabycia mienia, finansowania wydatków związanych z gospodarowaniem rzeczą stanowiącą przedmiot współwłasności itp.). W praktyce wspólne zaciąganie zobowiązania w ramach jednej umowy często jest też następstwem zaciągania zobowiązania przez małżonków. Dotyczy to nie tylko kredytowania zaspokojenia wspólnych ich potrzeb, lecz także poszukiwania finansowania działalności gospodarczej (zawodowej) jednego z nich.

Zwrócić należy też uwagę na częstą praktykę instytucji finansowych, które stwierdzając brak zdolności kredytowej kontrahenta (konsumenta), zmierzają do „ominięcia” tej przeszkody w udzieleniu kredytu przez podmiotowe rozszerzenie zobowiązania na kredytobiorcę, który taką zdolność posiada (względnie zapewnia spełnienie wymaganych przez bank kryteriów wspólnie z osobą pierwotnie ubiegającą się o pożyczkę lub kredyt). Nierzadkie są też sytuacje, w których konsument występuje w umowie obok przedsiębiorcy (np. wspólnicy spółki zaciągający na żądanie banku kredyt wraz ze spółką kapitałową na jej potrzeby – aby rozszerzyć możliwość dochodzenia roszczenia przez bank także z ich majątków osobistych). Możliwe są wreszcie (wykraczające poza ramy niniejszej analizy) konfiguracje podmiotowe, w których przedsiębiorca jest kredytobiorcą, natomiast konsument udziela zabezpieczeń (np. poręczenia, względnie ustanawia zabezpieczenie rzeczowe).

Zatem obok przypadków, gdy wszyscy pożyczkobiorcy (kredytobiorcy) zawierający umowę (względnie udzielający zabezpieczenia) posiadają status konsumenta, mogą zaistnieć w praktyce także sytuacje, w których po tej stronie stosunku prawnego występować będą podmioty o zróżnicowanym statusie prawnym, jeśli chodzi o stosowanie art. 22¹ KC (przedsiębiorcy i konsumenci).

W obecnym stanie prawnym (co do umów zawartych po 31.12.2020 r. – zob. art. 70 ustawy z 31.7.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych¹) sytuacja ulega dalszej komplikacji w świetle regulacji zawartej w art. 385⁵ KC. Zgodnie z tą normą przepisy dotyczące konsumenta, zawarte w art. 385¹–385³, stosuje się do osoby fizycznej zawierającej umowę bezpośrednio związaną z jej działalnością gospodarczą, gdy z treści tej umowy wynika, że nie posiada ona dla niej charakteru zawodowego, wynikającego w szczególności z przedmiotu wykonywanej przez nią działalności gospodarczej, udostępnionego na podstawie przepisów o CEIDG (zob. też art. 38a ustawy z 30.5.2014 r. o prawach konsumenta²). Możliwa jest więc i taka

¹ Dz.U. z 2019 r. poz. 1495 ze zm.

² T.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 287 ze zm.

sytuacja, kiedy umowa zawierana po 31.12.2020 r. między bankiem a dwoma (kilkoma) przedsiębiorcami także podlegać będzie w odniesieniu do każdego z kredytobiorców kontroli prawnej z perspektywy różnych standardów prawnych.

Na tle tej regulacji także może powstać szereg zagadnień związanych z analizą następstw prawnych ograniczenia skutków dokonania kontroli uczciwości postanowień umownych (art. 385¹ KC) do jednego (części) z kredytobiorców zawierających wspólnie umowę, z perspektywy prawa konsumenckiego i związanej z tym koniecznością stosowania różnych regulacji (reżimów) prawnych dla oceny wynikających z umowy praw i obowiązków konsumenta oraz dłużnika niekorzystającego z ochrony konsumenckiej.

II. Indywidualizacja sytuacji prawnej dłużników banku

Już w świetle przytoczonych przykładów łatwo dostrzec, że sytuacja prawna poszczególnych podmiotów występujących jako kontrahenci banku w konkretnej umowie może się istotnie różnić. Chodzi tutaj nie tylko o normatywny standard ochrony interesów konsumenta i związany z tym ściśle standard oceny abuzywności stosowanych przez bank wzorców umownych. Każdy z podmiotów uczestniczących w tego rodzaju więzi umownej może bowiem posiadać także własne zarzuty w stosunku do przedsiębiorcy bankowego. Co więcej, pojawić się mogą przypadki, kiedy w ramach jednej umowy każdy z dłużników posiadających status konsumenta będzie miał sprzeczne interesy (zapatrywania, oceny itp.), jeśli chodzi o wykonywanie umowy, w której zawarto postanowienie abuzywne.

Zilustrować to można doniosłym dla aktualnych potrzeb praktyki przykładem skutków stwierdzenia nieuczciwego charakteru klauzul w umowach kredytów denominowanych (indeksowanych, waloryzowanych) do waluty obcej. W orzecznictwie, odwołując się do wykładni prawa prezentowanej przez TSUE, przyjmuje się, że jeśli sąd stwierdzi abuzywność klauzuli umownej, to konsument powinien mieć możliwość wyrażenia woli kontynuowania umowy w jej pierwotnej treści (a więc z uwzględnieniem postanowienia ocenionego przez sąd jako abuzywne). Dopiero wyrażona w sposób swobodny i wolny odmowa dalszego związania klauzulą skutkuje możliwością rozstrzygnięcia przez

sąd o skutkach prawnych jej bezskuteczności, w tym o nieważności umowy. Nie można wykluczyć, że każdy z dłużników wyrazi inną wolę co do tej kwestii.

Jeszcze bardziej skomplikowana sytuacja pojawi się wówczas, gdy w ramach jednej umowy (tego samego jej postanowienia) należy stosować dwa standardy oceny: „konsumencki” i ogólny. Ta sama klauzula umowna może być zatem uznana za abuzywną wobec strony umowy będącej konsumentem i zarazem obowiązującą (pozbawioną nieuczciwego charakteru) w stosunku do strony tego samego kredytu, niekorzystającej z ochrony konsumenckiej.

Podjąć zatem warto próbę wyodrębnienia modelowych przypadków, w których dojść może do różnicowania sytuacji prawnej podmiotów tego samego stosunku prawnego i określenia w kontekście standardu ochrony konsumenckiej podstawowych skutków wynikających z tej różnicy. Kwestie te omówione zostaną w pierwszej kolejności w płaszczyźnie materialnoprawnej. Następnie rozważone zostaną (zasadnicze dla praktyki) ich implikacje procesowe.

III. Warianty prawne wielopodmiotowości w umowie kredytu (pożyczki)

W płaszczyźnie materialnoprawnej stosunek prawny między kredytobiorcami a kredytodawcą może tworzyć różne schematy (warianty prawne) wielopodmiotowości.

Rozważać należy przede wszystkim dwie sytuacje (za posiadającą marginalne znaczenie praktyczne uznać bowiem należy nadanie świadczeniu pieniężnemu charakteru niepodzielnego wolą stron umowy kredytu).

Po pierwsze, kredytobiorcy mogą pozostawać względem kredytodawcy dłużnikami solidarnie zobowiązanymi do spełnienia świadczenia z tytułu zwrotu udzielonego im kredytu i zapłaty odsetek oraz kosztów pozaodsetkowych. Ukształtowanie zobowiązania jako solidarnego wynikać musi jednak wyraźnie z treści czynności prawnej, względnie z przepisów ustawy (art. 369 KC). W świetle powołanej normy immanentną cechą konstrukcji solidarności w prawie polskim jest bowiem niewątpliwie wymaganie wyraźnej, szczególnej podstawy takiego ukształtowania stosunku prawnego³. W orzecznictwie wyklucza się konsekwentnie dopuszczalność opierania wniosku co do

³ Zob. szerzej *M. Berek*, Solidarność bierna w stosunkach dłużników z wierzycielem, Warszawa 2016, s. 73 i n.

istnienia solidarności na domniemaniu⁴. Zarazem nie wyłącza się możliwości zastrzeżenia solidarności w sposób opisowy, bez użycia zwrotów o charakterze „formułkowym”, a zatem zawarcia w umowie opisu odpowiadającego ustawowemu pojęciu solidarności, sprowadzającego się do zastrzeżenia, że każdy z dłużników odpowiada za całość zobowiązania, a wierzyciel ma prawo wyboru żądania jego spełnienia od każdego z nich w pełnej wysokości. Podkreśla się jednak, że dla przyjęcia takiego wniosku w umowie muszą zostać zawarte wyraźne postanowienia kreujące tego rodzaju uprawnienie wierzyciela⁵.

IV. Podział wierzytelności i długu

Brak takiej podstawy w umowie (względnie w ustawie) powodował będzie, że znajdzie zastosowanie norma zawarta w art. 379 KC, wyznaczająca drugi wariant ukształtowania sytuacji prawnej podmiotów zawierających wspólnie umowę z bankiem. Świadczenie pieniężne spełnia bowiem niewątpliwie ustawowe kryteria podzielności przewidziane w tym przepisie, gdyż może być spełnione częściowo bez istotnej zmiany przedmiotu lub wartości⁶.

Oznacza to, że w przypadku zaniechania zastrzeżenia w umowie solidarności dłużników (kredytobiorców) i jednocześnie braku ustawowego przepisu kreującego ich solidarną odpowiedzialność, zarówno dług, jak i wierzytelność *ex lege* ulegają podziałowi na tyle niezależnych od siebie części, ilu jest dłużników albo wierzycieli (tzw. *beneficium divisionis*)⁷. Z art. 379 § 1 KC wynika przy tym wzruszalne domniemanie, że części te są równe. Odmierna partycypacja w obowiązku świadczenia może być skutkiem wyraźnej woli stron umowy. Nie jest jednak wykluczone, że będzie następstwem innych okoliczności, wśród których wymienia się w nauce np. treść stosunku wewnętrznego łączącego wierzycieli lub dłużników⁸. Jest to istotne zwłaszcza w przypadku

⁴ Wyr. SN z 28.10.2021 r., IV CSKP 48/21, Legalis.

⁵ Zob. post. SN z 6.3.2015 r., III CZP 113/14, Legalis.

⁶ Zob. np. R. Longchamps de Bérrier, Zobowiązania, Lwów 1938, s. 45; wyr. SN z 14.3.2002 r., IV CKN 821/00, Legalis.

⁷ Zob. szerzej E. Łętowska, w: Z. Radwański (red.), System prawa cywilnego. T. I. Prawo zobowiązań – część ogólna, Wrocław–Warszawa 1981, s. 312 i n.

⁸ Zob. np. A. Pyrzyńska, w: A. Kidyba (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. T. III. Zobowiązania – część ogólna, Warszawa 2014, s. 220.

zobowiązań o świadczenie podzielne wynikających z innych niż umowne tytułów prawnych, np. z bezpodstawnego wzbogacenia⁹.

Wskutek podziału (na podstawie art. 379 § 1 KC) dojdzie więc do powstania kilku (*verba legis*) niezależnych od siebie wierzytelności przysługujących wierzycielowi przeciwko każdemu z dłużników¹⁰. W nauce mimo sporów co do tego, czy w takim przypadku utrzymana zostaje jedność stosunku prawnego¹¹, czy też dochodzi do powstania odrębnych (prostych, o jednopodmiotowej strukturze) stosunków zobowiązaniowych¹², nie budzi obecnie sporu, że sytuacja prawna każdego z dłużników względem wierzyciela (wierzycieli) jest autonomiczna (niezależna). W przypadku niewypłacalności jednego z dłużników wierzyciel nie może więc np. żądać od pozostałych zapłaty części roszczenia przypadającej od dłużnika niewypłacalnego¹³. Odpowiedniemu podziałowi między współuprawnionych (przyporządkowaniu) podlega też prawo do wykonania uprawnień kształtujących¹⁴. Zatem np. uchylenie się od skutków czynności dotkniętej wadą powodującą jej wzruszalność wymaga złożenia odrębnego oświadczenia w stosunku do każdego z podmiotów będących po drugiej stronie umowy¹⁵; wywoła więc odrębny i niezależny skutek wobec każdego z podmiotów wierzytelności i zobowiązań powstałych w wyniku podziału.

Skutkiem zastosowania art. 379 KC będzie więc także to, że nieważność czynności prawnej dotycząca wyłącznie jednego z dłużników pozostanie bez wpływu na obowiązywanie (a także zakres) zobowiązań pozostałych. Podobnie czynności dokonywane przez wierzyciela z poszczególnymi dłużnikami (np. potrącenie, zwolnienie z długu, zmiana umowy itp.) mogą mieć wpływ wyłącznie na treść (istnienie) zobowiązań tych dłużników. Innymi słowy, oświadczenie banku o potrąceniu wierzytelności, której jest dłużnikiem, z przysługującą mu wierzytelnością, która uległa (będącemu skutkiem podzielnosci świadczenia) podmiotowemu podziałowi, obejmować może wyłącznie

⁹ Ibidem, s. 220.

¹⁰ Zob. np. R. Longchamps de Bérier, Zobowiązania, s. 46; M. Sychowicz, w: J. Gudowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Księga Trzecia. Zobowiązania, Warszawa 2013, kom. do art. 379, Nb 3.

¹¹ Tak np. A. Pyrzyńska, w: A. Kidyba (red.), Kodeks, t. III, s. 218.

¹² Zob. np. M. Pyziak-Szafrnicka, w: E. Łętowska (red.), System prawa prywatnego. T. 5. Prawo zobowiązań – część ogólna, Warszawa 2006, s. 371 i n.; E. Łętowska, w: Z. Radwański (red.), System, t. I, s. 313.

¹³ Zob. np. W. Czachórski, Zobowiązania. Zarys wykładu, Warszawa 1994, s. 91.

¹⁴ Zob. A. Pyrzyńska, w: A. Kidyba (red.), Kodeks, t. III, s. 218 i tam cytowane piśmiennictwo.

¹⁵ Zob. M. Pyziak-Szafrnicka, w: E. Łętowska (red.), System, t. 5, s. 372 i n., i tam cytowane piśmiennictwo.

roszczenie przysługujące wobec banku temu podmiotowi (dłużnikowi), do którego jest kierowane. W odniesieniu do wierzytelności wynikającej z umowy zawieranej wspólnie oświadczenie odniesie skutek umarzający (art. 498 § 2 KC) jedynie w takim zakresie, w jakim (w następstwie podziału wierzytelności i długu) bank pozostaje wierzycielem tej osoby. Przykłady te obrazują prawne konsekwencje podzielności świadczenia dla sytuacji prawnej wierzycieli i dłużników.

Przedstawione następstwa zastosowania art. 379 KC odnieść należy do standardu ochrony konsumenckiej w ramach stosunków wynikających z umów kredytu (pożyczki bankowej). Zakładając więc, że po stronie kredytobiorcy występują co najmniej dwa podmioty niepołączone węzłem solidarności, stwierdzić należy, że ich sytuacja kształtuje się następująco.

Po pierwsze, skoro każdy z kredytobiorców odpowiada jedynie za zapłatę części długu, to wierzyciel (bank) nie ma prawa do żądania od poszczególnych współników zwrotu pożyczki (kredytu) ponad udział przypadający na danego dłużnika. W przypadku braku odmiennych ustaleń, stosownie do art. 379 § 1 KC część, za jaką odpowiada każdy z dłużników, będzie proporcjonalna do ich liczby.

Po drugie, sytuacja prawna każdego z dłużników jest zindywidualizowana. Tak więc np. wady oświadczenia woli dotyczące wyłącznie jednego z nich nie wpływają na istnienie i zakres odpowiedzialności pozostałych. To samo dotyczy oświadczeń wierzyciela i dłużnika (choćby opisanego wyżej oświadczenia o potrąceniu).

V. Wypowiedzenie umowy i restrukturyzacja długu

Skutki prawne niezależności wierzytelności i długu w rozumieniu art. 379 § 1 KC ilustruje też kwestia oceny przesłanek wypowiedzenia umowy przez bank na podstawie art. 75 ust. 1 ustawy z 29.8.1997 r. – Prawo bankowe¹⁶. Zgodnie z tą normą w przypadku niedotrzymania przez kredytobiorcę warunków udzielenia kredytu albo w przypadku utraty przez kredytobiorcę zdolności kredytowej bank może obniżyć kwotę przyznanego kredytu albo wypowiedzieć umowę kredytu, o ile ustawa z 15.5.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne¹⁷ nie stanowi inaczej.

¹⁶ T.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 2439 ze zm., dalej jako PrBank.

¹⁷ T.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1588 ze zm.

W sytuacji, gdy do zwrotu kredytu są zobowiązani kredytobiorcy niepołączeni węzłem solidarności, wypowiedzenie (względnie obniżenie kwoty przyznanego kredytu) może dotyczyć jedynie tych z nich, którzy nie dotrzymują umowy w zakresie wyznaczanym przez granice ich zobowiązania lub co do których zachodzą inne przesłanki wymienione tą normą (skutkujące utratą zdolności kredytowej). Zarazem w przypadku zaistnienia przesłanki wypowiedzenia tylko co do jednego z dłużników nie będzie skuteczne prawnie (dopuszczalne) wypowiedzenie umowy także wobec drugiego (innych) kredytobiorcy. Innymi słowy, sytuacja każdego z kredytobiorców wobec kredytodawcy podlega autonomizacji (indywidualizacji). Nie występuje bowiem w tym przypadku wspólny wszystkim dłużnikom element długu, jakim jest świadczenie (co wymienia się jako charakterystyczną cechę solidarności biernej)¹⁸.

Opisane skutki podzielności długu wywołują także dalsze konsekwencje charakteryzujące pozycję każdego z dłużników (konsumentów) wobec banku. Jako przykład wskazać można sposób wykonania obowiązków określonych w art. 75c PrBank. Zgodnie z tym przepisem, jeżeli kredytobiorca opóźnia się ze spłatą zobowiązania z tytułu udzielonego kredytu, bank wzywa go do dokonania spłaty, wyznaczając termin nie krótszy niż 14 dni roboczych (ust. 1). W wezwaniu tym bank informuje kredytobiorcę o możliwości złożenia, w terminie 14 dni roboczych od dnia otrzymania wezwania, wniosku o restrukturyzację zadłużenia (ust. 2). Zarazem, na wniosek kredytobiorcy, bank powinien umożliwić restrukturyzację zadłużenia przez zmianę określonych w umowie warunków lub terminów spłaty kredytu, jeżeli jest uzasadniona dokonana przez bank oceną sytuacji finansowej i gospodarczej kredytobiorcy (ust. 3). Restrukturyzacja, o której mowa w ust. 1, dokonywana jest na warunkach uzgodnionych przez bank i kredytobiorcę (ust. 4). W przypadku odrzucenia wniosku kredytobiorcy o restrukturyzację zadłużenia bank przekazuje kredytobiorcy, bez zbędnej zwłoki, szczegółowe wyjaśnienia, w formie pisemnej, dotyczące przyczyny odrzucenia wniosku o restrukturyzację (ust. 5). W ust. 6 przewidziano, że zasady te stosuje się odpowiednio do pożyczek bankowych.

W orzecznictwie podkreśla się znaczenie prawne wypełnienia tych obowiązków, wywodząc, że ich wykonanie niezbędne jest dla uznania skuteczności wypowiedzenia¹⁹. Ze względu na opisane wyżej następstwa prawne podziału wierzytelności i długu kredytodawca powinien skierować czynność wezwania

¹⁸ Zob. A. Klein, *Istota solidarności biernej a stosunki prawne odpowiedzialności*, w: A. Klein, *Dzieła wybrane*, t. IV, Kraków 2021, s. 91–93.

¹⁹ Zob. wyr. SN z 18.6.2021 r., IV CSKP 92/21, OSNC 2022, Nr 1, poz. 9.

do zapłaty (ograniczoną do odpowiedniej części długu) odrębnie do każdego z kredytobiorców. W przypadku zgłoszenia przez dłużnika odpowiedniego żądania (wniosku) powinien umożliwić (niezależną od długów pozostałych kredytobiorców i dokonaną według zindywidualizowanych przesłanek) restrukturyzację jego części długu.

Wynika stąd, że przy wielości dłużników czynności banku przewidziane przez prawo bankowe na wypadek opóźnienia w spłacie powinny być dokonywane odrębnie wobec każdego z nich. Dług każdego może podlegać restrukturyzacji niezależnej od zobowiązań pozostałych dłużników. Z tym też wiąże się indywidualizacja przesłanek do wypowiedzenia umowy. W przypadku gdy przesłanki wypowiedzenia dotyczyć będą jedynie jednego (niektórych) z dłużników, oświadczenie o wypowiedzeniu umowy dotyczyć może tylko tych podmiotów.

Ocena prawna zaniechania prawidłowego wykonania obowiązków banku przewidzianych w art. 75c PrBank także powinna być indywidualizowana. Sankcja bezskuteczności wypowiedzenia będzie dotyczyła zatem tylko tych oświadczeń banku, które skierowane są do dłużnika, wobec którego zaniechano dokonania opisanych czynności (lub wykonano je z naruszeniem powołanej normy).

VI. Dalsze skutki podziału długu i wierzytelności, kontrola abuzywności

Wskutek podziału wierzytelności (odpowiadającego jej długu) sytuacja prawna każdego z dłużników w stosunku do wierzyciela cechuje się (co do zasady) autonomią w płaszczyźnie prawa materialnego. W szczególności nie mają zastosowania przepisy o odpowiedzialności solidarnej (art. 371–376 KC) czy też normy dotyczące świadczenia niepodzielnego (art. 380 KC).

Powoduje to dalsze konsekwencje. Przyjmuje się w nauce, że prawo do odstąpienia od umowy może wykonać samodzielnie każdy z podmiotów tworzących stronę umowy. Zarazem wykonanie tego prawa przez jednego (niektórych) z dłużników nie wywołuje skutków w stosunku do pozostałych²⁰. Przyjąć też więc należy, że istnienie przyczyn bezskuteczności, względnie nieważności

²⁰ Zob. np. B. Jelonek-Jarco, Umowne prawo odstąpienia od umowy (art. 395 k.c.), PS 2008, Nr 6, s. 69–86.

czynności prawnej wyłącznie w odniesieniu do niektórych z podmiotów tworzących jedną ze stron umowy, będzie powodowało skutek jedynie w odniesieniu do odpowiedniej części wierzytelności (długu).

W tym kontekście należy oceniać fakt oraz skutki abuzywności klauzul umownych (art. 385¹ KC). Biorąc pod uwagę opisane na wstępie możliwe konfiguracje podmiotowe (np. zaciągnięcie kredytu wspólnie przez konsumenta i przedsiębiorcę będącego osobą prawną), nie można wykluczyć, że w odniesieniu do poszczególnych dłużników konieczne będzie stosowanie różnych normatywnych wzorców oceny obowiązującego konkretnego postanowienia tej samej umowy.

Ocena abuzywności warunków umowy w stosunku do kredytobiorcy mającego status konsumenta będzie się odbywać według zasad określonych przez prawo konsumenckie. Natomiast w stosunku do będącego współdłużnikiem na podstawie tej samej umowy kredytobiorcy niemającego statusu konsumenta (przedsiębiorcy zawierającego umowę w bezpośrednim związku z prowadzoną działalnością gospodarczą lub zawodową, do którego nadto nie ma zastosowania art. 385⁵ KC) stosować należy ogólne zasady prawa cywilnego²¹. Ocena treści tej samej umowy (ogólnych warunków, regulaminu) może więc prowadzić do różnych wyników w odniesieniu do poszczególnych dłużników banku. Różnice prawnego wzorca oceny mogą powodować więc, że w stosunku do niektórych z dłużników poszczególne postanowienia umowne okazać mogą się bezskuteczne (art. 385¹ KC). Zarazem obowiązywać będą w stosunku do dłużnika będącego przedsiębiorcą, jeżeli kontrola dokonana w granicach wytyczanych przez normatywne wzorce pozakonsumenckie nie doprowadzi do uznania postanowienia za nieważne (art. 58 § 3 KC).

Rozbieżność wyników oceny nieuczciwego charakteru postanowienia umownego może wystąpić także w stosunku do konsumentów będących dłużnikami banku na podstawie tej samej umowy. Ocena abuzywności według wzorca z art. 385¹ § 1 KC zakłada bowiem w pewnym zakresie konieczność indywidualizacji. Norma ta przewiduje dwie przesłanki oceny abuzywności klauzuli umownej. Pierwsza z nich, tj. sprzeczność z dobrymi obyczajami, interpretowana jest w nauce przez pryzmat obowiązku zachowania przez przedsiębiorcę zasad lojalności kontraktowej i wzajemnego zaufania oraz ochrony usprawiedliwionych interesów konsumenta. Jest odczytywana w kontekście

²¹ Zob. np. *M. Pecyna*, Kontrola wzorców umownych poza obrotem konsumenckim, Kraków 2003, s. 134 i n.

użytego w dyrektywie 93/13 pojęcia dobrej wiary²². Przyczyny abuzywności odnoszące się do tej przesłanki w istocie dotyczą zachowania tych wzorców przez przedsiębiorcę przy kształtowaniu treści standardowej umowy (wzoru, ogólnych warunków, regulaminu itp.), stosowanego przezeń w obrocie konsumenckim. Okoliczności, które mają wskazywać na sprzeczność klauzuli z dobrymi obyczajami, będą więc odnosiły się zazwyczaj równolegle do wszystkich uczestników umowy. Jednak także już w tym miejscu może dojść do różnicowania sytuacji, np. w płaszczyźnie oceny wykonania obowiązku przedstawienia warunku umownego w sposób jednoznaczny i zrozumiałym językiem oraz związanej z tym powinności udzielenia konsumentowi adekwatnego zakresu informacji dotyczącej skutków prawnych i ekonomicznych zastrzeżenia konkretnej klauzuli²³. Nie można wykluczyć przypadku, w którym w stosunku do jednego z konsumentów przedsiębiorca zachowa się w sposób odpowiadający wynikającemu z przytoczonego orzecznictwa wzorcowi, natomiast nie wypełni tych obowiązków w odniesieniu do innego z dłużników zawierających z nim tę samą umowę (np. do podmiotu przystępującego do umowy).

Druga z przesłanek, tj. rażące naruszenie interesów konsumenta, także może być oceniana różnie w stosunku do poszczególnych dłużników będących stroną tej samej umowy. Klauzula naruszająca interesy jednego z konsumentów może być obojętna bowiem dla sytuacji innych dłużników (pozbawiona wpływu na ich interesy).

Nadto wystąpić może przypadek, w którym określone postanowienie umowne zostanie indywidualnie uzgodnione tylko z jednym z konsumentów będących stroną umowy z bankiem, jako takie nie będzie zatem podlegało kontroli na podstawie art. 385¹ § 1 KC z perspektywy praw i obowiązków tego podmiotu. Natomiast w odniesieniu do pozostałych dłużników klauzula ta nie będzie objęta indywidualnymi uzgodnieniami (art. 385¹ § 2 KC), a zatem będzie podlegała kontroli na podstawie powołanej wyżej normy.

²² Zob. np. B. Gneta, Problem zgodności niektórych definicji i instytucji polskiego prawa konsumenckiego z prawem unijnym, w: J. Frąckowiak, R. Stefanicki (red.), Ochrona konsumenta w prawie polskim na tle koncepcji *effet utile*, Wrocław 2011, s. 6 i n.; zob. też wyr. SN z 7.11.2019 r., IV CSK 13/19, *Legalis*.

²³ Zob. wyr. TSUE z 3.3.2020 r., C-125/18, *Marc Gómez del Moral Guasch v. Bankia SA*, ECLI:EU:C:2020:138; zob. też wyr. TSUE z 30.4.2014 r., C-26/13, *Árpád Kásler i Hajnalka Káslerné Rábai v. OTP Jelzálogbank Zrt*, ECLI:EU:C:2014:282; z 20.9.2017 r., C-186/16, *Ruxandra Paula Andriciu v. Banca Românească SA*, ECLI:EU:C:2017:703; z 18.11.2021 r., C-212/20, *M.P. i B.P. v. „A.”*, ECLI:EU:C:2021:934.

W przypadku zatem podziału wierzytelności i długu zgodnie z art. 379 § 1 KC kontrola abuzywności klauzul umownych powinna być przeprowadzana indywidualnie w odniesieniu do każdego z konsumentów zaciągających zobowiązanie na podstawie tej samej umowy. Wynik tej oceny może prowadzić w odniesieniu do każdego z konsumentów do różnych rozstrzygnięć. Kontrola abuzywności kształtować więc może indywidualnie treść zobowiązania konkretnego konsumenta (niezależnie od kształtu praw i obowiązków pozostałych dłużników).

VII. Nieważność zobowiązania jako skutek abuzywności

Uznanie klauzuli umownej za bezskuteczną wobec konsumenta na podstawie art. 385¹ KC może niekiedy prowadzić do stwierdzenia nieważności zobowiązania. Będzie tak zwłaszcza wówczas, gdy klauzula dotyczy głównego przedmiotu umowy, a wskutek uznania – na podstawie art. 385¹ KC – niezwiązania nią konsumenta nastąpi na tyle drastyczna (daleko idąca) dekompozycja stosunku zobowiązaniowego, że jego obowiązywanie bez klauzuli stanie się niemożliwe (według poglądów utrwalonych w orzecznictwie²⁴). Przyjmuje się też w judykaturze, że konsument może udzielić następczej, świadomej i dobrowolnej zgody na to postanowienie. Zgoda ta będzie wywoływała skutki wówczas, gdy zostanie złożona dobrowolnie i w warunkach „równowagi informacyjnej” (a zatem konsument uzyska odpowiednią informację co do skutków prawnych i gospodarczych obowiązywania klauzuli w ramach łączącego go stosunku zobowiązaniowego). Skutkiem takiego oświadczenia jest nadanie mu, z datą wsteczną, charakteru wiążącego dla obu stron umowy²⁵. Ukształtowała się zatem swoista konstrukcja prawna przewidująca bezskuteczność klauzuli wyłącznie „na korzyść konsumenta” i jego prawo do dobrowolnego związania się takim postanowieniem umownym.

²⁴ Zob. np. wyr. TSUE: z 3.10.2019 r., C-260/18, *Kamil Dziubak i Justyna Dziubak v. Raiffeisen Bank International AG*, ECLI:EU:C:2019:819; z 29.4.2021 r., C-19/20, *I.W. i R.W. v. Bank BPH S.A.*, ECLI:EU:C:2021:341; z 18.11.2021 r., C-212/20, *M.P. i B.P. v. „A.”*; wyr. SN z 27.11.2019 r., I CSK 483/18, niepubl.

²⁵ Zob. wywody zawarte w uzas. uchw. SN(7) z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, Nr 9, poz. 56.

W przypadku stosunków wielopodmiotowych nie jest wykluczone, że stanowiska kredytobiorców co do woli związania się postanowieniem okażą się rozbieżne. Może być bowiem tak, że tylko część z nich po uzyskaniu wiedzy i porównaniu informacji co do następstw zastrzeżenia postanowienia uznano przez sąd za abuzywne oraz wynikających dla ich interesów skutków związanych ze stwierdzeniem nieważności umowy, uzna za korzystne dla siebie zaakceptowanie klauzuli i nie wyrazi zgody na stosowanie ochrony wywodzonej z prawa konsumenckiego.

W tym kontekście przyjąć należy, że złożenie oświadczenia wyrażającego wolę związania klauzulą (zarazem w opisanym przypadku „konwalidującego” nieważność umowy), względnie definitywnie odmawiającego związania, jest objęte dyskrejonalną (samodzielną) kompetencją każdego z dłużników, których dotyczą skutki abuzywności tego postanowienia umownego. Kompetencja ta wykonywana jest zatem samodzielnie (niezależnie od tego, jakie stanowisko co do związania klauzulą zajmą pozostali dłużnicy). Samo oświadczenie dłużnika kształtuje w sposób wiążący sytuację jego i przedsiębiorcy, jeśli chodzi o obowiązywanie klauzuli (a w skrajnych wypadkach również ważność zobowiązania). Co do zasady, nie wpływa natomiast na ocenę obowiązywania klauzuli (względnie ważności zobowiązania) w stosunkach między wierzycielem a pozostałymi dłużnikami. Uznanie przez jednego z konsumentów, że w jego interesie leży kontynuacja umowy i zaakceptowanie obowiązywania klauzuli abuzywnej, nie może wywierać żadnego wpływu, jeśli chodzi o treści stosunków prawnych łączących pozostałych dłużników z wierzycielem. W pozostałym zakresie umowa pozostanie nieważna.

Wobec przedstawionych skutków zastosowania art. 379 § 1 KC do zobowiązania dłużników z tytułu kredytu lub pożyczki bankowej przyjąć należy, że opisany wyżej, dalej idący skutek abuzywności klauzuli (nieważność), dotyczyć będzie także odrębnie każdego z zobowiązań poszczególnych dłużników. W praktyce zatem może się zdarzyć, że skutkiem abuzywności konkretnej klauzuli umownej będzie nieważność wszystkich zobowiązań (jeśli nieuczciwy charakter klauzuli dotyczyć będzie wszystkich dłużników). Nie można jednak wykluczyć także takiej sytuacji, w której jedynie część zobowiązań okaże się nieważna. Natomiast w pozostałym zakresie (w stosunku do dłużników, co do których klauzula nie okaże się nieuczciwa, względnie wyłączona będzie możliwość jej kontroli ze względu na brak przesłanek z art. 385¹ lub art. 22¹ KC) zobowiązania pozostaną ważne. To samo dotyczy przypadku, gdy tylko część dłużników zaakceptuje obowiązywanie postanowienia umownego.